

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мов і методики їх викладання,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: o.s.konotop@gmail.com

РЕЗУЛЬТАТИ ЗРІЗУ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено проблему формування критичного мислення у студентів закладів вищої освіти, описано тест для визначення рівня сформованості критичного мислення і подано його результати.

***Метою статті** є обґрунтування важливості формування у сучасного студента закладу вищої освіти критичного мислення; аналіз досліджень з проблематики критичного мислення та опис тесту для визначення рівня сформованості критичного мислення у студентів закладів вищої освіти; визначення сутності поняття «критичне мислення» та висвітлення сучасного стану володіння студентами критичним мисленням.*

***Методологічною основою** статті є філософські, психологічні, педагогічні теорії та положення, що розкривають концептуальні підходи щодо досліджуваної проблематики.*

***Наукова новизна** полягає в отриманні результатів зрізу рівня сформованості критичного мислення у студентів закладів вищої освіти і висвітленні сучасного стану володіння студентами критичним мисленням.*

***Висновки.** Проведений нами зріз рівня сформованості критичного мислення у студентів дає підстави стверджувати, що переважна більшість студентів має низький та середній рівні розвитку критичного мислення. Усе це зумовлює актуальність проблеми пошуку шляхів забезпечення розвитку критичного мислення у вітчизняних закладах вищої освіти, адже результати досліджень науковців та власні спостереження за освітнім процесом у закладах вищої освіти засвідчують необхідність спеціально організованої діяльності з формування критичного мислення сучасного фахівця. Вирішення означеної проблеми є нагальною потребою сучасної вищої освіти, оскільки розвиток критичного мислення у студентів допоможе підготувати особистостей нового покоління, які вміють міркувати, спілкуватися і співпрацювати.*

***Ключові слова:** критичне мислення, рівні сформованості критичного мислення, тест рівня сформованості критичного мислення, студент.*

Актуальність роботи. Сьогодні формування критичного мислення набуває особливої актуальності і важливості, оскільки соціальний та технічний прогрес висуває до особистості вимогу вміти швидко адаптуватися до сучасних умов функціонування в суспільстві, бути здатною до змін і самовдосконалення, знаходити шляхи розв'язання соціальних і професійних завдань у нетипових ситуаціях. Інтенсивні процеси глобалізації й інформатизації вимагають від сучасного студента закладу вищої освіти (ЗВО) абсолютно нового типу мислення, який дасть змогу пристосуватися до постійних соціальних змін, генерувати нові ідеї, а також здійснювати комплексний аналіз отриманої інформації та давати їй об'єктивну оцінку. Саме тому в сучасному освітньому просторі важливу роль відіграє критичне мислення, яке є основою навчальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Критичне мислення як педагогічна технологія набуває останнім часом все більшого поширення в освітній практиці багатьох країн, які зорієнтовані на формування і розвиток навичок XXI століття. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки вказано, що одним із першочергових завдань «є виховання людини інноваційного типу мислення», орієнтованого на майбутнє [2, 2]. Концепція модернізації національної освіти вказує на необхідність підготовки висококваліфікованого фахівця, що володіє «новим менталітетом», який характеризується високим рівнем інтелекту, здатністю критично мислити, високою мобільністю, компетентністю, толерантністю, готового до постійного самонавчання і самовдосконалення, сталими моральними цінностями. Зазначені вимоги пов'язані з необхідністю формування й розвитку критичного мислення у студентів ЗВО, що є невід'ємною і необхідною частиною їхньої професійної компетентності.

Технологія розвитку критичного мислення була розроблена наприкінці ХХ ст. в США такими вченими, як: К. Мередіт, Дж. Стіл, Ч. Темпл та ін. Важливі теоретичні та практичні результати щодо принципів і закономірностей формування критичного мислення дістало у роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників: Т. Воропай, Д. Клустер, М. Кларін, Н. Кравченко, Т. Хачумян, М. Ліпман, К. Мередіт, Т. Олійник, Р. Пауль, О. Пометун, Є. Полат, Дж. Стіл, Ч. Темпл, С. Терно, О. Тягло, М. Чошанов, Д. Халперн та ін. У той же час деякі аспекти, зокрема, визначення реального рівня розвитку критичного мислення у студентів ЗВО сьогодні потребують подальшого дослідження.

Отже, метою цієї статті є висвітлення результатів визначення рівня сформованості критичного мислення у студентів денної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і їх аналіз за допомогою методів математичної статистики.

Методологічною основою статті є філософські, психологічні, педагогічні теорії та положення, що розкривають концептуальні підходи щодо досліджуваної проблематики.

Наукова новизна полягає в отриманні результатів зрізу рівня сформованості критичного мислення у студентів закладів вищої освіти і висвітленні сучасного стану володіння студентами критичним мисленням.

Результати дослідження. Поняття «критичне мислення» у науковій і методичній літературі використовується з 1956 року, коли Б. Блум розробив таксономію мислення, де було визначено, які операції на кожному рівні мислення може здійснити мозок людини. Відомий український дослідник у галузі критичного мислення О. Тягло назвав критичне мислення «найсучаснішою логікою» і розглядає його як сучасний вид логічної діяльності, що має за мету систематичне вдосконалення процесу і результатів мислення на основі їх критичного аналізу, розуміння й оцінювання [7]. Вслід за С. Терно, під критичним мисленням розуміємо наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та зважених рішень стосовно довіри до будь-якого твердження: чи мусимо ми його сприйняти, чи відкинути або відкласти, а також ступінь упевненості, з яким ми це робимо [5, 6].

Автори О. І. Пометун, І. М. Сущенко [3] для визначення критичного мислення пропонують п'ять важливих характеристик: 1. Критичне мислення є мислення самостійне. 2. Критичне мислення пов'язане зі знаннями, базується на них. Інформація є відправним пунктом критичного мислення. 3. Критичне мислення починається з постановки питань і з'ясування проблеми, яку потрібно вирішувати. 4. Критичне мислення потребує переконливого аргументування. 5. Критичне мислення є мислення соціальне. Усяка думка перевіряється й відточується, коли нею діляться з іншими.

Таким чином, цінність критичного мислення набуває пріоритету і визначає цілі розвитку сучасної вітчизняної системи вищої освіти. Водночас, реальний стан розвитку критичного мислення у студентів вітчизняних ЗВО залишається суперечливим. Проведені у 80-х роках ХХ століття експерименти засвідчили, що понад 80% студентів не володіють такими логічними операціями мислення, як: аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, порівняння [4]. За результатами дослідження Л. Ткаченко (2015) встановлено, що показники рівня сформованості критичного мислення у студентів ЗВО знаходяться на достатньо низькому рівні, вони представлені переважно низьким (50%) і середнім рівнями (близько 40%), високий рівень за показниками вказаних критеріїв знаходиться у межах 10% [7]. Дослідники зазначають, що навички критичного мислення спостерігаються у майбутніх фахівців, зазвичай, ситуативно і не мають системності: більшість молодих людей не можуть пояснити, чому в окремих випадках їм вдається критично осмислити певне явище, а в інших вони сприймають факти у готовому вигляді, не піддаючи їх критичному аналізу; не усвідомлюють сутності критичного мислення та механізму його здійснення; термін «критичне мислення» переважно асоціюється у них із критикою, що спрямована на знаходження негативних аспектів певних явищ та засудження того, що не відповідає прийнятним у певному середовищі поглядам [7].

У 2018-2019 навчальному році нами було проведено зріз рівня сформованості критичного мислення у студентів Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. У зрізі взяло участь 82 студенти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» 1, 2, 3 та 4 курсів, денна форма навчання. Для об'єктивного результату репрезентативність студентів по курсах була приблизно однакова.

Для зрізу рівня сформованості критичного мислення у студентів було використано тест критичного мислення американського вченого Л. Старкі, адаптованого О. Л. Луценко (2014) для використання в нашому суспільстві (лабораторія психодіагностики факультету психології ХНУ ім. В. Н. Каразіна, [http://psydilab.univer.kharkov.ua.](http://psydilab.univer.kharkov.ua)) [1]. Джерелом адаптації тесту була розміщена у вільному доступі в мережі інтернет книга Л. Старкі (Starkey L. Critical Thinking Skills Success. – NY: Learning Express, LLC., 2004). Як зазначає О. Л. Луценко, під час адаптації тесту для застосування в нашому суспільстві, були максимально збережені всі завдання та мова автора за виключенням трьох завдань, які показали незадовільні коефіцієнти надійності. Адаптований тест О. Л. Луценко відповідає психометричним вимогам надійності, дискримінативності, валідності й забезпечений нормами для студентської та дорослої вікових груп обох статей; розрахований на людей, починаючи з 16-17 років і закінчуючи періодом пізньої зрілості – 55-70 років і навіть більше; тест вербальний, складається з 27 тверджень / питань, кожен з 4-ма варіантами вибору правильної відповіді; для кожного завдання передбачена єдина правильна відповідь; тест є однофакторним, в результаті обробки обчислюється один загальний показник критичного мислення, який може змінюватися від 0 до 27 балів [1].

О. Л. Луценко була змінена інструкція до тесту і введено обмеження часу на його виконання, щоб всі досліджувані особи були в рівних умовах – 30 хвилин, хоча часто високоінтелектуальні досліджувані справляються швидше – за 20-25 хвилин; частина завдань тесту (ті, які викликали труднощі з розумінням досліджуваних осіб, а також ті, які частково не відповідали правилам конструювання завдань тесту) була переформульована з урахуванням відмінностей у способі життя в Україні і США. В цілому, зміни стосувалися таких аспектів: а) у всіх завданнях тесту було введено звернення до досліджуваної особи на «Ви», хоч англійське «you» може перекладатися і як «ти», проте в наших культурних умовах таке звернення вважається невічливим і фамільярним; б) американські імена були замінені на звичні в нашому культурному середовищі; в) американські терміни в галузі спорту, економіки, історії, та ін. сфер були замінені загальноприйнятими в нашому середовищі; г) завдання були сформульовані більш лаконічно, з видаленням деталей опису ситуацій [1].

Результати тесту можуть інтерпретуватися як у відповідності до норм, тобто, розділятися за рівнями дуже високого, високого, середнього, низького та дуже низького критичного мислення, так і доступні для якісного аналізу. З урахуванням вікових і статевих відмінностей, О. Л. Луценко було складено шкалу оцінювання результатів критичності мислення [1] (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Нормативні дані до оцінювання результатів
за адаптованим тестом критичного мислення Л. Старкі (О. Л. Луценко)**

Виборка	Критичне мислення		Дуже низький рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Дуже високий рівень
	М (середнє)	σ (ст. відх.)					
Студ.	16,1	4,6	< 7	7-10	11-20	21-25	> 25
Хлопці	15,2	4,0	< 7	7-10	11-19	20-23	>23
Дівчата	16,4	4,8	< 6	6-10	11-21	22-26	>26

Проведений нами зріз рівня сформованості критичного мислення у 82 студентів показав, що у відсотковому відношенні відповідно до норм, які пропонуються для рівнів дуже високого, високого, середнього, низького та дуже низького критичного мислення, переважна більшість студентів (92,7% від 76 осіб) знаходиться на середньому рівні, на його нижній межі; 4,9% (4 студенти) мають низький розвиток і 2,4% (2 студенти) показали високий рівень розвитку критичного мислення. Жодного студента, який набрав необхідну кількість балів відповідно до норм дуже високого рівня критичного мислення не виявилось, середній показник розвитку критичного мислення складає 14,6. У дослідженні брали участь лише дівчата, тому показники оцінювання застосовувалися відповідно до певної виборки (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Розподіл результатів зрізу критичного мислення студентів ЗВО
відповідно до рівнів по курсах**

курс	Обсяг виборки	Критичне мислення М (середнє)	Дуже низький рівень		Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень		Дуже високий рівень	
			< 6		6-10		11-21		22-26		>26	
			Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%
1 курс	22	15,9	-	-	1	4,5	21	95,5	-	-	-	-
2 курс	20	13,8	-	-	1	5	18	90	1	5	-	-
3 курс	20	14,2	-	-	1	5	18	90	1	5	-	-
4 курс	20	14,6	-	-	1	5	19	95	-	-	-	-
Разом	82	14,6	-	-	4	4,9	76	92,7	2	2,4	-	-

Висновки і перспективи. Результати зрізу критичного мислення студентів ЗВО показали, що критичне мислення є індивідуальною особливістю кожного студента, але й дозволили виявити певні тенденції. Проведений нами зріз дає підстави стверджувати, що переважна більшість студентів має низький та середній рівні розвитку критичного мислення. Усе це зумовлює актуальність проблеми пошуку шляхів забезпечення розвитку критичного мислення у студентів вітчизняних ЗВО, адже результати досліджень науковців та власні спостереження за освітнім процесом у ЗВО засвідчують необхідність спеціально організованої діяльності з формування критичного мислення сучасного фахівця. Вирішення означеної проблеми є нагальною потребою сучасної вищої освіти, оскільки розвиток критичного мислення у студентів ЗВО допоможе підготувати особистостей нового покоління, які вміють міркувати, спілкуватися і співпрацювати. Упровадження технології критичного мислення забезпечує перехід від навчання, орієнтованого переважно на запам'ятовування, до навчання, спрямованого на розвиток самостійного свідомого мислення студентів, допомагає підготувати особистість до життя в інформаційному суспільстві. Головною метою технології розвитку критичного мислення є розвиток інтелектуальних здібностей, рефлексивного мислення, когнітивних і метакогнітивних умінь високого рівня, які можливо розвинути під час навчання студентів іноземних мов. Навчання іноземних мов має великий потенціал для розвитку стратегій критичного мислення, які дають змогу ефективно генерувати нові ідеї, індивідуалізувати навчання, стимулювати іншомовне мовлення студентів, а також сприяють розвитку їх лінгвістичних здібностей, автоматизації мовних і мовленнєвих дій, створенню ситуацій спілкування, формуванню навичок самооцінки та взаємооцінки, рефлексії.

References

- Луценко Е. Л. Адаптация теста критического мышления Л. Старки. *Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2014. № 1110. С. 65–70.
Lutsenko, E. L. (2014). Adaptatsyya testa krytycheskoho myshlenyya L. Starkey [Adaptation of critical thinking test by L. Starkey]. *Visnyk Khark. nats. un-tu imeni V. N. Karazina. Seriya: Psykholohiya*. 1110.

2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: <http://www.mon.gov.ua/images/>. Дата звернення: 1.10.2019.
Natsional'na stratehiya rozvytku osvity v Ukraini na 2012–2021 roky [National development strategy of Ukraine for 2012–2021]. Retrieved from <http://www.mon.gov.ua/images/>
3. Пометун О. І., Суцєнко І. М. Навчаємо мислити критично: посібник для учителів. Дніпропетровськ, 2016. 144 с.
Pometun, O. I., Sushchenko, I. M. (2016). Navchayemo myslyty krytychno: posibnyk dlya uchyteliv [Learning to Think Critically: A Teacher's Guide]. Dnipropetrovs'k.
4. Поспелов Н. Н., Поспелов И. Н. Формирование мыслительных операций у старшеклассников. М.: Педагогика, 1989. 152 с.
Pospelov, N.N., Pospelov, I. N. (1989). Formirovaniye myslitel'nykh operatsiy u starsheklassnikov [Formation of thinking operations in high school students]. М.: Pedagogika.
5. Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільнознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 268 с.
Terno, S. (2009). Krytychne myslennya – suchasnyy vymir suspil'noznavchoyi osvity [Critical thinking is the modern dimension of social science education]. Zaporizhzhya: Prosvita.
6. Ткаченко Л. І. Формування критичного мислення у майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки [Текст]: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ, 2015. 20 с.
Tkachenko, L. I. Formuvannya krytychnoho myslennya u maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly u protsesi profesiynoyi pidhotovky [Formation of critical thinking in future primary school teachers in the process of vocational training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. 13.00.04 – teoriya i metodyka profesiynoyi osvity.
7. Тягло О. В. Критичне мислення: навчальний посібник. Харків, 2008. 189 с.
Tyahlo, O. V. (2008). Krytychne myslennya: Navchal'nyy posibnyk [Critical Thinking: A Textbook]. Kharkiv.

Konotop O. S.

ORCID 0000-0002-8451-357X

*Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Department of Languages and Methods of Teaching,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: o.s.konotop@gmail.com*

AN INVESTIGATION OF UNIVERSITY STUDENTS' CRITICAL THINKING

The article deals with the problem of forming critical thinking in higher education students, describes the procedure of conducting a research of the level of forming critical thinking and presents its results.

***The purpose of the article** is to analyze the research on the problems of critical thinking and to describe the procedure of measuring the level of formation of critical thinking in students of higher education institutions; the essence of this concept is clarified and the students' readiness to form critical thinking is grounded.*

***The methodological basis** of the article is the philosophical, psychological, pedagogical theories and suggestions that reveal the conceptual approaches to the problems under study.*

***The scientific novelty** of the research is the obtained results of measuring the level of critical thinking in students of higher education institutions which testify to the fact that the current state of students' critical thinking is far from being satisfactory and requires elaboration of a new methodology.*

***Conclusion.** Our cut of students' level of critical thinking formation gives grounds to claim that the majority of students have low or medium levels of critical thinking. All this determines the urgency of finding the ways to ensure proper development of critical thinking in higher education students, because the results of scientific research as well as the researchers' own observations and experience indicate the need for specially organized activity aimed at forming critical thinking in modern professionals. Addressing this problem is acute for modern higher education, as the development of critical thinking in students will help prepare individuals of a new generation who are able to think, communicate and collaborate.*

Key words: *critical thinking, levels of formation of critical thinking, critical thinking test, student.*

Стаття надійшла до редакції 30.09.2019

Рецензент: О. П. Биконя, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов Академії державної пенітенціарної служби